

Սերիոսի Պատմութեան այն մասը, որ սովորաբար Անանունի կամ Կեղծ-Սերէոսի կը վերագրուի, վերակազմել փորձեց Հ. Ա. Մատիկեան իւր «Անանունը կամ Կեղծ-Սերէոսը» գործին մէջ, Վիեննա 1912, էջ 73—91, ուր համեմատութեան առնուած են նաեւ մեր Մատենադարանի Թ. 52 եւ 86:

Թարգմանութիւններ: — Սերիոսի մատենը «առանձին ու առաջին տպագրութեամբ հայերէնախօս ուսումնասիրաց հաղորդուած Հաղորդուած» նոյնը գաղղիական Թարգմանութեամբ Բոսպորոսի ծովեզերէն եւրոպական բանասիրութեան ընծայ կ'երթայ, (Մասիս, 1852, Թ. 13): Այս Թարգմանութիւնը, որուն Թարգմանիչը անծանօթ կը մնայ, հրապարակ չեղաւ սակայն¹:

Առաջին անգամ եւրոպական աշխարհի առջեւ դրուեցաւ Սերիոսի Պատմութիւնը Բ. Պատկանեանի ռուսերէն Թարգմանութեամբ. История императора Иракла, сочинение епископа Себеоса, писателя VII вѣка. Переводъ съ Армянскаго (съ объяснительными примѣчаніями К. П. Патканова). С.-Петербургъ 1862, 8°, էջք XVI+216:

Գերմաներէն Թարգմանութիւն մը կը յիշէ Թ. Նէօլդեկէ, զոր կատարած է Dr. Wenzel, որուն ձեռագրէն օգտուած է ինքը իւր Persische Studien համար ի Wiener Sitzungsberichte d. K. Akademie der Wiss. phil.-hist. Klasse, Bd. 116 (1888), էջ 394, ծն. 4. Բայց հրապարակ ելած չէ մինչեւ օրս: Գաղութաբար Թարգմանութիւն մը տուած է H. Hübschmann, Zur Geschichte Armeniens. Die ersten Kriege der Araber. Aus dem Armenischen des Sebeos. Leipzig (1875), 8°, էջք 44:

Գաղղիերէն Թարգմանութեամբ լոյս տեսաւ 1867ին միայն Պատմութեան առաջին մասը (էջ 1—10) յանուն Սուտ-Ագաթեանի շնորհիւ. Le Pseudo-Agathange, histoire ancienne de l'Arménie. Extrait de l'Histoire de Héraclius par Sebeos. Traduction de l'arménien ի գիրս V. Langlois, Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie. I (Paris 1867), pp. 195—200: Ասկէ արտատպուած՝ C. Müller, Fragmenta historicorum Graecorum, V, 2, p. 195—200:

¹ Այս ըլլալու է նաեւ ի Թերթին Journal asiatique de Constantinople, t. I (Constantinople 1852), էջ 75 ծանուցուած Թարգմանութիւնը (համա. Macler, Pseudo-Sebeos, p. 6):

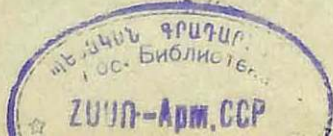
Մանր քաղուածներ համա. E. Dulaurier, Recherches sur la chronologie arménienne. Paris 1859 (Լ.—ԼԲ. եւ ԼԵ. գլուխներու Թարգմանութիւնը): Բրոսէի քաղուածները յիշեցինք:

Սերիոսի Պատմութեան գաղղիերէն ամբողջական Թարգմանութիւնը հոգաց Frédéric Macler, որ զանազանելով Ա. եւ Բ. մասեր, տուաւ նախ Սերիոսի պատմական մասը՝ Histoire de Héraclius par l'évêque Sebeos, traduite de l'arménien et annotée par Fr. Macler. Paris 1904, 8°, pp. XV+166 (Թարգմանութեան մասին համա. F. N. Finckի մատենախօսականը Göttingische gelehrte Anzeigen, 1907, SS. 207—210): Իսկ Ա. մասին երկրորդ դպրութիւնը (էջ 11—21) առանձին՝ Pseudo-Sebeos, texte arménien traduit et annoté par Fr. Macler. Paris 1905, 8°, p. 39 (նախ Journal Asiatique, 1905, pp. 121—155):

3.

Պատմութեան խորագիրը: — Էջմիածնի Թ. 611 ձեռագրին մէջ, ինչպէս զայն տեսնողներն՝ Բրոսէ եւ Միաբան կը հաւատեն, ոչ վերնագիր եւ ոչ հեղինակի անուն կը կրէ Պատմութիւնը. այսպէս առանց խորագրի եւ անուն տեսած է նաեւ Սիմէոն Ապարանեցի 1585ին եւ Վարդան Բաղիշեցի¹ (էջմ. Թ. 611ի ստացիւք), թէ եւ Միհրդատեանց կը վկայէ թէ Ներսէս Ե. կաթողիկոսէն ստացած օրինակը «ի սկիզբն» կը կրէր խորագիրս՝ Սերէոս եպիսկոպոսի ի Հերակլն. իսկ «միւս օրինակն» ունէր ճակատը՝ «Պատմագիրք Սերէոսի ի Հերակլն» (էջ Ժ—ԺԱ): Մեր մատենադարանի Թ. 52 գիտէ. «Սերէոսի Հայոց եպիսկոպոսի պատմութիւն ի Հերակլ կայսր» (ԹՂ. 2ա), իսկ այլու՝ (ԹՂ. 50բ) ի լուսանցս ունի «Սերէոս ժամանակակից առաջին Իսմայէլացուց»:

¹ Վարդան Բաղիշեցի Ամրոտու վանքին ձեռագիրներու ցուցակին մէջ կը նշանակէ Թիւ. «ԺԲ. մէկ Մովսէս պատմագիրք՝ Ագաթեան, Մովսէս, Եղիշէ, Ներսէսի պատմութիւն, Ղազարու Փարպեցի եւ Խոսրովու» համա. «Այս են վարդապետական գրեանք ի վանքն Ամրոտու» համարով առ ջինջ յիշատակ գրեալ իմով ձեռամբ Վարդանայ վարդապետին. հրտ. Ս. Տէր-Յակոբեան, ԱՐԲ. 1903, էջ 178: Ձեռագիրն առանց տարակուսի էլմիածնի Թ. 611ն է, միայն բովանդակութեան կարգն ետեւառուութեամբ նշանակուած է: Սերէոս լուծած է. իսկ «Խոսրովու» իմանալու է «Կորեան վարք Մաշտոցի»: Եթէ ճիշդ է որ Եղիշէ Գրողաբեան տեսած է ձեռագիրը (համա. էջ 179, ծն. 1)՝ այն ըլլալու է նախաբնագիրը:

515-66

պ'ենթադրեմ թէ Ներսէս կաթողիկոսի ձեռագրին խորագիրը աւելցուած է Յովհ. Շահ-խաթունեանցէ, որ իւր «Ստորագրութեան» մէջ էջ 134, 285 եւն) առանց վարանելու վերագրած է Պատմութիւնս «Սերէոս Բագրատունեաց եպիսկոպոսի», որուն հետ հաւան է նաեւ Բրոսէ (Rappports, էջ 49): Շահխաթունեանց հաւանօրէն մշուած է այսպիսի նշանցման մասամբ նկատելով որ պատմագիրն Սերիոս ժամանակակից կ'իյնայ Դուռնոյ 645ի ժողովին, որուն մասնակից էր Բագրատունեաց Սերէոս եպիսկոպոսը, եւ մասամբ յեցած հին պատմագիրներու վրայ, որոնք կը յիշեն զայն այսպէս. «Պատմութիւն Հերակղն» (առանց հեղինակի անուան), Ուխտ. Բ., էջ 56. «Պատմութիւն Հերակղն, որ ի Սերիոսէ (այսպէս Չեռագիրը, տպ. Սերէոսէ) եպիսկոպոսէ ասացեալ», Ասողիկ, էջ 7. «Հերակղն ի Սերիոսէ եպիսկոպոսէ ասացեալ», Սամ. Անեցի, էջ 3. «Եւ Սերիոս որ Հերակղն է», Մխիթար Անեցի, էջ 15. «Եւսերի որ ի Հերակղն», Մխ. Այրիվանեցի, էջ 37. «Հերակղն ի Սերիոսէ ասացեալ», Կիր. Գանձակեցի, էջ 3. Եւ վերջապէս «Հերակղ յԵւսերիոսէ եպիսկոպոսէ ասացեալ սակս պատերազմացն Հերակղն եւ խոսրովու եւ այլ բանք պիտանիք», Այուբեան՝ ի Պատմ. հայ Լրագրութեան Ա, էջ 206:

Հայ պատմագիրներու այս հաւաքական վկայութիւնը անկասկած կը վաւերացնէ Շահխաթունեանցի նշանցումը եւ Մխիթարատեանցի ընտրած խորագիրը, մանաւանդ եթէ «միւս օրինակն» իւր վերնագրով երաշխաւորած ըլլայ առ այս: Ինչի սակայն դարձեալ կասկածելի կը թուի «միւս օրինակի» տուած ընթերցումը, գոնէ հնութեան կնիք չի կրեր հեղինակին՝ Սերէոս յորջորջանքը:

Պատմութեանս հարազատագոյն խորագիրը կը համարիմ, հիմնուած Ուխտանէսի եւ Ասողիկի վրայ, «Պատմութիւն Հերակղն ի Սերիոսէ եպիսկոպոսէ ասացեալ»:

Հեղինակին անունը — Ասողիկ, Սամուէլ, Մխ. Անեցի եւ Կիրակոս միարան «Սերիոս» գիտեն, միայն Մխ. Այրիվանեցի «Եւսերի» եւ Այուբեան «Եւսերիոս» կը ճանչնան: Անշուշտ կամ վերջիններս ըրացուցած են Սերիոսը Եւսերիոս ձեւով¹, եւ կամ առաջինները կրճատած են Եւսերիոսը Սերիոսի, ինչ-

պէս պատահած է նման դէպքերու մէջ Եւստատիոս — Ստատիոս, Եւգրաբոս — Դրաբոս եւն անուաններու շուրջը:

Յամենայն դէպս հարազատագոյն ձեւն՝ ծանօթ հնագոյն պատմագիրներու՝ Սերիոսն է: Թէ ինչպէս շրջուած է անունս Սերէոսի, ասոր եթէ ոչ բացատրութիւնը բայց ծագումը կուտան հին Կանոնագիրք: Սերէոս անունը ծանօթ է հայ մատենագրութեան մէջ միայն Դուռնոյ 645ի ժողովին ներկայ գտնուող եպիսկոպոսներու ցուցակէն, ուր Բագրատունեաց եպիսկոպոսին անունը կը յիշատակուի ըստ զանազան ընթերցման ձեռագրաց՝ Սերէոս, Սերիոս ձեւերով (հմմտ. Կանոնք Դուռնայ Ս. Ժողովոյն, հրտ. Մխիթար Արզ. եւ Ս. Տիրանեան, Վաղարշապատ 1905, էջ 27): Հրատարակիչները՝ հիմնուած ձեռագիրներու մեծաձայնութեան վրայ՝ բնագրին համար նախընտրած են Սերէոս ձեւը, որ իրենց ընտանի էր նաեւ այլուստ: Բայց մեզի համար ուշագրաւ է որ adet ձեռագիրները իրենց ձայնակից ունենալով մեր Մատենադարանի Թ. 58 Կանոնագիրքը, կու տան Սերիոս ընթերցումը:

Եթէ Չամչեան (Բ, էջ 345) նախընտրած է Սերէոս ձեւը, եւ իւր հեղինակութեամբ վաւերական ճանչցուցած է զայն յաջորդ շրջանին՝ եւ մոլորցուցած է Շահխաթունեանը եւ Մխիթարատեանցը, բայց այս հեղինակութիւնը չի կրնար այլ եւս ճոխութիւն վայելել, երբ հնագոյն պատմագիրները ականակիտ աղբիւրէ կազդուրուած՝ միարան Սերիոս կ'աղաղակեն: Թէեւ ընտելացած է այժմ մեր ականջներուն Սերէոս անունը, եւ դժուարաւ պիտի ուզենք հրաժարիլ անկէ, բայց արդարութեան է իւրաքանչիւրին տալ իւրը. հարկ է ընդգրկել հարազատագոյնը՝ Սերիոս¹ (կամ լաւ եւս՝ Եւսերիոս) եւ հրաժեշտ տալ Սերէոսի, որ յառաջացած է միայն աղաւաղմամբ՝ Կանոնագրի օրինակողի մը անհմտութենէն:

Սերիոսի կենսագրութիւնը: — Սերիոս հին պատմագիրներու (Ասողիկ, Սամուէլ, Այուբեան) քով կը ներկայանայ եպիսկոպոս տիտղոսով, առանց թեմի յորջորջման: Նկատելով որ պատմագիրն Սերիոս ապրած է Է. դարու երկրորդ եւ երրորդ քառորդին եւ Դուռնոյ 645ի ժողովին ներկայ եպիսկոպոսներու թուին մէջ կը յիշուի՝ Տէր Սերիոս Բագրատունեաց եպիսկո-

¹ Հ. Բ. Գաթրճեան եւս, Մատեն 1852, Թ. 13 Եւսերիոսէ կ'առանցէ:

¹ Արգէն Զարպհանեւեան՝ Պատմ. հայկ. հին Դար. Գ ապ., էջ 435, Աւիշան՝ Հայագատում, Ա, էջ 164 նախընտրած են այս կոչումը:

պոս, չկայ մասնաւոր պատճառ ժխտելու երկու անձնաւորութեանց նոյնութիւնը, ինչպէս արդէն նոյնացուցած է ժամանակին Շահխանթունեան (էջ 285) եւ ընդունուած է առհասարակ:

ԳԺԲախտարար Սեբեոսի կեանքի եւ գործունէութեան մասին յիշեալ տողերէն զատ չունինք ուրիշ մանրամասնութիւններ հին պատմագիրներու քով: Հարկ է ձեռք առնուլ իւր Պատմագիրքը. բայց հոս ալ շատ ջնջին են հաղորդուած տեղեկութիւնները:

Էջ 1 պատմելով ի ՄԺՈՒՔ «յապարանսն Սանատրուկ արքայի՝ հանգէպ դրան արքունական տաճարին»՝ յաւերածի արքունական կայանիցն՝ հրամանաւ «Պարսից արքային» կատարուած պեղման մը մասին, որ «զսիւնս տաճարին այնորիկ խնդրեալ էր ի դունն», կը յաւելու թէ սիւներէն մէկուն վըայ երեւան ելած է Ագաթանգեղոսի փորագրած յունարէն մէկ արձանագրութիւնը, «զոր իմ գտեալ (տպ. կ'աւելցնէ «ի Միջագետս», զոր չունին Էջմ. Թ. 611 եւ մեր Թ. 52 եւ ջնջելի է) ի նորին դաստակերտսն (տպ. աշակերտացն), կամեցայ ձեռք զընցակարգել¹. քանզի այս սիւն (տպ. քանզի այսու) ունէր վերնագիրն այսպէս...»: Հոս «Պարսից արքայն» հաւանորէն խոսքով Ապրուէզն է, որ թագաւորեց 590—628. իսկ «դունն արքունի» կամ «նորին (խոսքովու) դաստակերտսն» կ'ակնարկէ Տիգրանի արքունիքը: Թէ ստուգիլ գտնուած է Սեբիոս Տիգրանի արքունիքը, այն յայտնի է նաեւ հետագայ վկայութենէն (էջ 12), ուր խօսելով Մամիկոնեանց վըայ կը գրէ. «Ոչ են սոքա որդիք ազգածինն Արամանեկայ, այլ են եկեալ ի ճենաստանէ... որպէս լուսայ յառնէն մեծէ որ եկեալ էր հրեշտակութեամբ ի ճենաց թագաւորէն առ արքայն խոսքով, յոր իմ հարցեալ ի դրան արքունի եթէ ազգ մի մեծ ի Հայաստան երկրի կայ, զորմէ ասեն եթէ ի ձերմէ աշխարհէն գնացեալ են...»: Թէեւ դարձեալ չէ նշանակուած թէ ով է «արքայն խոսքով» եւ ո՞ր կը գտնուի այն «Դունն արքունի», բայց ամենայն հաւանականութեամբ խօսքը Պարսից Ապրուէզ խոսքովու մասին² է: Ուստի այս շրջանին (590—

628) պատահած ըլլալու է հեղինակը խոսքովու արքունիքը ի Տիգրան, եւ հոն խօսակցած ճենաց դեսպանին հետ: Խոսքովու օրով Բագրատունի տունը մեծ պատիւ կը վայելէր Պարսից արքունիքը՝ երբ Վրկանի Բագրատունի մարդպանը՝ Սմբատ Շնուֆն († 617) արքայից արքայի Գրան մէջ երրորդին էր պատուով (հմմտ. իմ Վիրիոն կաթողիկոս Վրաց, էջ 157—163): Վրնայ մտածուիլ որ առթիւ Սմբատի արշաւանքներու ի Վրկանս եւ ի Տարաբաստան, ճենաստանէն դեսպանութիւն մ'եկած ըլլայ Տիգրան: Իսկ Սեբիոս գացած է Տիգրան կամ իրրեւ, զինուոր, կամ իրրեւ ազգական մը Սմբատայ՝ ըլլալով Բագրատունի տնէն կամ երկրէն, եւ կամ թերեւս իրրեւ եկեղեցական առթիւ Սմբատի նշխարներուն փոխադրութեան ի Գարսնք Վոգովիտի (617): Այն պարագան որ Սեբիոս այնպէս մանրապատում կը պատմէ Վրկանի Մարդպան Սմբատի քաջութեանց մասին, թոյլ կու տայ ենթադրելու թէ Պատմիչն հետեւած է մօտէն անոր քայլերուն, իրրեւ ականատես կամ ականջալուր:

Պատմիչն իւր մասին երրորդ անգամ ակնարկութիւն կ'ընէ էջ 110, ուր պատմելով Արաբացւոց արշաւանքներն եւ նուաճումները «յեզիպտոսէ մինչեւ ցլեանն Տաւրոս, եւ ի ծովէն արեւմտից մինչեւ ցՄարս եւ խուժաստան», 640—641 տարիներուն, կը յաւելու թէ այս մասին տեղեկութիւններ հաւաքած է այն կողմերէն բերուած գերիներէն. «Չայս լուսք յարանց գերերոց ի խուժաստան Տաճկաստանէ, որոց ինքեանք իսկ ականատես եղեալ պատմեցին մեզ զայս բան», հաւանորէն Հայաստանի մէջ, ուր եկած էին անոնք թերեւս Արաբացւոց հետ:

Այս միջոցին Սեբիոս արդէն Բագրատունեաց¹ եպիսկոպոս ձեռնադրուած ըլլալու էր, վասն զի քիչ ետքը՝ 645 թուին Ներսէս Շինողի գումարած Դունայ ժողովին ներկայ էր իրրեւ «Տէր Սեբիոս եպիսկոպոս Բագրատունեաց»: Ուշադրութեան արժանի է, որ առաջին անգամ այս գէպքին կը յիշուի Բագրատունեաց եպիսկոպոսանիստ թեմը: Հաւանորէն Վոգովիտն էր Բագրատունիքը, իսկ եպիսկոպոսանիստ քաղաքն՝ Գարսնք բերդաւանը, ուր էր Բագրատունի տան գլխաւոր բերդը եւ միեւնոյն ժամանակ հանգստարանը (Սեբ. 68, 116, 117): Երբ սկսան

¹ Թէ տողերս Սեբեոսի մատանց կը վերաբերին, ուստի եւ խօսքն իր անձին շուրջն է՝ կ'ապացուցանէ ոճը. նոյն բանաձեւը կը կրկնէ նաեւ էջ 24. «Չայո ամենայն խաբարս ի ձիւն գրգոս... չեղ վեպտանէլն»:

² Հմմտ. եւ Ս. Մալխասեան, Սեբեոսի Պատմութիւնը եւ Մ. Խորենացի, Թիֆլիս 1899, էջ 98:

¹ V. Langlois, Coll. des hist. arm. 1, p. 195, հաւանորէն է զՍեբիոս «եպիսկոպոս Մամիկոնեանց»։ Իրեն հետեւած է Macler, Pseudo-Sebeos, p. 5, բայց անճշգրտութեամբ:

Բագրատունիները օր առօր ամրապնդել իրենց քաղաքական դիրքը, կ'երեւայ թէ ուզեցին նաեւ եկեղեցական տեսակէտով ճոխութիւն մ'ունենալ, եւ հաստատեցին Բագրատունեաց եպիսկոպոսական թեմը, նմանելով յայտմ Մամիկոնեաններու (հմմտ. Մերշապուհ եպիսկոպոս Մ. միկոնենից եւն), որոնց մրցակիցն էին արդէն քաղաքական ասպարիլի վրայ:

Սերբոս իւր Պատմութիւնը կը հասցնէ մինչեւ 660 թուականը եւ կը կնքէ յոռետես վերջաբանութեամբ ապագայի մասին: Թէեւ իր տեսութիւնները արդարացուց ապագայ ժամանակը, բայց նա հաւանօրէն չապրեցաւ այդ օրերը. Պատմութեան հետ ի մայր խոնարհեցաւ նաեւ իր կեանքի արեւը, որուն ճշգրիտ թուականը կը մնաց մեզի համար անյայտ:

(Հարս-ն-իւրի)

Հ. Ն. ԱԿՈՆԵԱՆ

ՄԱԿԱՐԱՅԵՑԻՈՑ Բ. ԳՐԶԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քննական ուսումնասիրութիւն:

—

§ 7. Հայերէն թարգմանութեան արժէքն ու որակիւթիւնը:

(Հարս-ն-իւրի)

Գ. ԱՌԻԽ Բ.

Հ. 1. “Ի գեղս, ի քաղաքս եւ յագարակս”, *χώμας* = գեղս. — “յինքն արկանէին զազգատոհմն”, աւելի լաւ Բ. “յինքն քեանս արկ. զազգատոհմսն” = *προσεχα-λοῦντο τοὺς συγγενεῖς*: — Ասոր համաձայն *λοῦντο* *τοὺς* *συγγενεῖς*: — Սոր համաձայն *λοῦն*

նէին յաւելուին բազմանային, *փս. Ժողովէին* = *συνήγαγον*: — Հ. 2. “հեթանոսաց”, *փս. յամենեցուն* = *ὅπὸ πάντων*. — (Ի) “ձեռացն”, *փս. մարդկանէ* = *ἀνθρώπων*, *metonymia partis pro toto*: — Հ. 5. “Եւ թե թեանցն” *Աստուածու-թեան*, *լաւ եւս* Բ. “ձեռութեանցն” *Աստու-ծոյ*, որ գուցէ ուղղելու է “ձեռին” (= *ձեռութ*). *յուն. χυρίου* = *Տեառն*: — Հ. 6. Գանի մը բառ նկատի չառնելով կը համաձայնի սկզբնագրին, միայն պէտք է հակառակ Շի ուղիղ կիտարել այսպէս. “Հասանէր ի վերայ գիւղից եւ քաղաքաց” (եւ) հրձիգ առնէր. *զամուր ա-մուր տեղիս թշնամեացն անդրէն նուաճէր*: — Հ. 8. “Արքունի հրովարտակօք”, *հրեշտակս առնէր*, *օգնական ի թիկունս զօրս ի ձեռն հասուցանել*, *փս. “գրեաց. գալ յօգնութիւն իրաց թագաւորին* = *ἔγγραψεν ἐπιβοηθεῖν τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασιν*: — Հ. 9. “Ի ձեռն գումարէր”, *խնդիր սեռին* — *παμψύλων ἔθνη* — *փախցուցած է, բայց դիւրաւ կը հասկցուի*: — Հ. 11. “Անդ” *կուղ-ղեմ* “անդէն” = *ἐνθές*: — Հ. 13 եւ 14. Հայը կը փախցնէ. *καὶ μεταδόντος αὐτοῦ τοῖς σὺν αὐτῷ τὴν παρουσίαν τοῦ στρατοπέ-δου... καὶ ἀπιστοῦντες τὴν τοῦ θεοῦ δίχην* = “եւ իրր ծանոյց նա իւրայցն զհասանել զօրացն... (= նոքա առ վատարեւել իւրեանց) եւ լինելն թերա հաւատ զօգնութեանէն Աստու-ծոյ”: *խօսքերուս պակասը սակայն չի զգացուիր հայերէնի մէջ, այնպէս որ կարծես թարգմա-նիչը դիտմամբ դուրս թողուցած ըլլայ*: — Հ. 14. “Որ մինչեւ տեսեալ էր նր” (*ուղ-ղելի՛ զնն*) *ընդ վաճառականս անձանց նոցա գինս հատանէր*, *փս. որք մինչեւ դիպեալ նոցա՝ արդէն վաճառեալ էին* = *τοὺς... πρὶν συντυχεῖν πεπραμένους*: — Հ. 15. “Փրկէր”, *պէտք է ուղղել՝ “փրկել”*, *սկզբնա-գրին մէջ չկայ, Հայը կրկնած է զայն Հ. 14է (ῥύσασθαι) առնելով: Անհրաժեշտ է աներեւոյթ ձեւը, վասն զի կախում ունի Հ. 14ի մէջ անգամ մը դրուած “աղաչէին” էն*: — Հ. 16. “Եւ այն-չափ զօրաց բազմութեանէն”, *փս. “ի թշնամեաց* = *τ. πολέμιους*: — Հ. 17. “Նա-խանձ ի մտի դնել”, *փս. ունել առաջի աչաց* = *πρὸ ὀφθαλμῶν λαβόντες*: — Հ. 19. “Եւ սկսաւ յուշառնել զմիոյ միոյ զա-ռաջնոց քաջութիւնս եւ զօգնականութիւնս, որ եղեալ էին ի Տեառնէ: Եւ շեցէք (Հ. 20՝ *յուշ լեցի ձեզ*) զլինքերիմ եւ զուրութե-ւնս